

БАТЫС ЕУРОПА ТАРИХЫНДАҒЫ ИСЛАМ МӘСЕЛЕСІ

Дін – барша ғылым мен білімнің, мәдениет пен өнердің, сабырлылық пен даналықтың біте қайнасқан бір бөлшегі. Оны қастерлеу мен қадірлеу, жағдайын жақсарту әр адамның өз қолында. Қазақстандағы қазіргі діни жағдай барынша күрделі сипат алған. Қазақ халқының мәдениеті мен руханияты ислам өркениеті мен дүниесінің ажырамас бөлшегі ретінде саналады. Елімізге ислам діні күшпен емес, бейбіт жолмен енді. Ислам құндылықтары мен ислам философиясын, ислам мәдениеті мен өнерін дамыту мен жаңарту ісіне қазақ халқы маңызды және зор үлес қосты. Қазақ халқының дамуында діни көзқарастар мен діни жоралғылар ешқашан өз маңыздылығын жоғалтқан емес. Ортағасырлық мұсылмандық философиялық ойының қалыптасуы мен дамуына қуатты серпіліс берген қазақ даласының түркі дүниесіне тән мәдени орта қалыптастырғанын көреміз. Кеңестік дәуіріміз артта қалып, тәуелсіздік алғанымызға 20 жылдан артық уақыт өткеніне қарамастан, әлі күнге дейін көбіміздің санамызда дініміз исламға деген суық көзқарас немесе оған тек белгілі бір құлшылықтар түрінде ғана қарау қалмай келеді. Дінімізді көп жағдайда мәдениеттің, білім мен ғылымның діні деп сезінбейміз. Қазіргі кезде кез келген адам үшін өте қиын әрі ауыр уақыттар өтіп жатыр. Өмір өз өрнегін неше түрлі сипатта салып, адамдардың ойлары мен сенімдерін де әрқилы етіп жібергендей... Бұлай дейтін себебіміз, адамды жан-жағынан психологиялық түрде аздыратын, санасына салмақ салып, ауру ететін неше түрлі ағымдар Қазақстанда таралып жатыр. Баспасөз беттерінде адасқан секталардың арбауына ілініп, өмірлері қиылған, отбасылық өмірде келеңсіз жайттар орын алған жекелеген субъектілердің бастан кешірген жанайқайлары туралы материалдар жиі-жиі жарық көруде. Осының бәрі Қазақстан қоғамы үшін керітартпалық сипатқа, қауіпті құбылысқа айналып отырған діни факторлардың тамырын танып, тереңінен зерттеуге итермелейді. Алайда Қазақстан қоғамы үшін бұл тақырып БАҚ беттерінде болсын, теледидар ақпараттары арқылы болсын көсіле айтылып жүрген тақырыптардың бірі болғандықтан, мұндай мәліметтерді көзі ашық көргенді жұрт саралап алары анық, дегенмен, осы балаң дініміздің өзге елдердегі тағдыры жайлы сырды біреу білсе, біреу білмесі анық...

Зайырлы мемлекет ретінде Қазақстан бүгінде Ислам өркениетінің ажырамас бір бөлігі болып табылады. Осындай үлкен мемлекетте мәдениеттер мен діндердің өзара үндестік тауып, үнқатысуы – бүгінгі күннің ең жанды және ең өзекті мәселелері болып отыр. Біздің мемлекетіміз сол зәру мәселені дер кезінде көтеріп, дамыта білді, жаңа бастамаларға мұрындық болды. Ислам діні – сарқылмас даналық ілімі. Зерттеу нысанына айналғанына он бесінші ғасырға аяқ басқанына қарамастан, исламның игерілмеген қырлары әлі де болса өте көп. Дін – жанды құбылыс, сондықтан, адамзат тарихының өн бойында оның негізгі зерттеу нысандарының бірі болып қала беруі заңды да. Жаһандық жаңа өзгерістер исламның қыр-сырын тереңірек тануды күн тәртібінен түсірмей келеді. Әсіресе, соңғы уақытта қызу талқы тақырыбына айналған ислам дінін ислам атын жамылған адасқан ағымдардан арашалап алып, тарихи әділетті көзқарас орнықтыру үшін ортақ бағалау жүйесін қалыптастырудың зор маңызы болмақ. Бұл ұзақ мерзімді үдеріс болғанымен, оның ислам әлемінің алдағы даму болашағында басым бағыттарының біріне айналары анық.

Ислам әлемі қанатын кеңге жайған, қандай мемлекет болмасын қызықпай өте алмайтын діндердің бірі де бірегейіне айналған. Дінсіз адам болуы мүмкін, алайда дінсіз қоғам болмайды. Дін қоғамдық құбылыс болғандықтан, мемлекет те одан тысқары қала алмайды. Қоғамтану ғылымының атасы саналатын Ибн Халдун «Мұқаддима» деп аталатын әйгілі еңбегінде діннің қоғамдық қатынастарды реттеп, мемлекет істеріне болысатынын, бұған тиісінше мемлекеттік биліктің де дінге қамқор болатынын атап көрсеткен. Діни сенім мен құндылықтар азаматтардың бойына имандылық пен әдептілікті ұялатады, кісілік пен парасаттылықты қалыптастырады, тазалық пен сабырлыққа шақырады, нашақорлық, зинақорлық сияқты жат қылықтар мен жамандықтардан тияды, отбасын ұйытып, қоғамды орнықтырады. Батыстық қоғамның қалыптасуына ықпал еткен Ж.Ж. Руссо ел тұрақты болып қалыптасуы үшін азаматтардың діндар болуы тиіс екендігін айтқан. Оның пікірінше, діндар адамдар мемлекетке ерекше ықыласпен, құрметпен қарайды, билікке мойынұсынады және отаншыл болады. Дін осылайша заңмен де орнықтыра алмайтын кейбір қоғамдық құбылыстардың оң қалыптасуына ықпал етеді. Өз кезегінде мемлекет те дінді қадағалап, реттеп отыруы тиіс. Діннің атын жамылу немесе дінді бетперде етіп қолдану әрекетінен, діннің зардап шегетінін ұмытпағанымыз абзал.

Кеңестік дәуір келмеске кетіп, тәуелсіздігіміздің бірнеше жылын артқа тастасақ та, әлі күнге дейін көбіміздің санамызда асыл дініміз Исламға тек белгілі бір құлшылықтар түрінде ғана қарау бар. Оны ешқашан мәдениеттің, білім мен ғылымның діні деп білмейміз. Көпшілік, оның ішінде өзіміздің мұсылман қауымның кейбірі де, ғылым мен дінді, дәлірек айтсақ Ислам діні мен ғылымды бөле қарайды. Ал Ислам діні мен ғылым ешуақытта да әсте бөлінбек емес. Ендеше дін мен ғылым арасындағы байланыс хақындағы әңгімемізді, сенімді қайнар көздер мен ойшыл ғалымдардың айтқандарына сүйене отырып бастасақ.

Төрткүл дүниеге аты мәшһүр ғалымдар дін мен ғылымды ешқашан бөліп қарамаған. Өткен ғасырдың ұлы ғалымы, ұлыбританиялық Луи Пастер: «Иман, яғни Жаратушының барлығына деген сенім, ешқашан адамзаттың алға басу процесіне тосқауыл болмайды. Өйткені прогрестің әрбір сатысы Алланың жаратқан таңғажайып нәрселерін анықтап көрсетіп берді», – деген. Негізі ғылымды діннен бөліп қараудың бірден-бір себебі – Құдайға деген сенімнің әлсіздігі немесе жоқтығы. Бұл жөнінде тарихшы Фебер: «Әрбір дәуірдің өз ерекшелігі болады. Біздің дәуірдің ерекшелігі – Жаратушыға деген сенімсіздік. Менің Жаратушыға деген сенімімді тартып алғаннан гөрі терімді сыдырып алса, соған разы болар едім», – депті. Алайда, біз дінді көбінесе адамзатты мәдениеттен, оқу-білімнен құр қалдыратындай елестетеміз. Ал жоғарыдағы Еуропа ғалымдарының айтқанына сүйенсек, дінге деген сенім бізді жан-жақты дамытпаса, керіге тартпайды.

Ислам дінін негізінен алғанда барша ғылым мен білімнің және өркениет пен мәдениеттің анасы деп айтсақ қателеспеген болар едік. Ол өзінің біртұтас екендігін, сонымен қатар мына өмірдегі жаратылғандар мен жаратылыс атаулының барлығының жаратушысы бір Аллаға мұқтаж екендігін толық түсіндіреді. Бір айта кетерлігі, бұл дін тек қана арабтарға немесе белгілі бір аймаққа ғана тән емес адамзатты және бір Құдай жаратқан он сегіз мың ғаламның барлығын толығымен қамтиды. Содан соң жетінші ғасырдың аяғы мен сегізінші ғасырдың басынан бастап дін басқа мемлекеттер мен аймақтарға Хз. Мұхамедтің (с.а.у.) сахабалары тарапынан жайылып таратыла бастады. Осы орайда, Ислам дінінің алыс жақын шет елдерге, соның ішінде Батыс Еуропа елдеріне қалай таралғандығы жайлы тарихи тағылымдарға тоқталып өтсек. Ислам діні бөтен мәдениеттерді (егер діннің негізгі қағидаларына

қайшы келмесе) жатсынған емес. Қайта оларды бауырына тартып, жақсы жақтарын алудан ешқашан бас тартпаған. Пайғамбарымыздың (с.ғ.с.) түрік-соғды сауытын киюі, Қытайдан әкелінген заттарды пайдалануы, түрік шатырымен сапарға шығуы, арабтардың төрт жағындағы Мысыр, Византия, (395-1453), Сасани (224-651) қатарлы патшалықтарға елшілер жіберіп (630 ж.), оларды хақ дінге шақыруы, тіпті император Ираклиммен хат алысып тұруы оның күллі адам баласына жіберілген Елші екенін әрі ұлы мәдениеттің құрушысы екендігін айғақтайды. Сол ғасырлардың ең мықты деген Батыс елдерінде де, мұсылман ғұламаларымен иық теңестіре аларлық ғалымдардың шыға алмағаны баршаға аян. Бұл жөнінде Бартольд (1869-1930) былай дейді: «Исламның басты артықшылығы, мұсылман әлемінің сол дәуірдегі білімді халықтардың алдында болуының сыры – материалдық хәм рухани жағынан мәдени біріншілікті ұстауында жатыр» [1].

Ислам мемлекеттері Батыс мәдениетінің шекараларын Әмуилер, Аббасилер мен Осман империясының шарықтау кезеңдерінде өздеріне қосты. Мұсылман түріктер арқылы Исламның Еуропаға ықпалы артты. Анадолының алынуынан кейін крестшілер жорықтары және мұсылман түріктердің Батыс елдеріне жасаған жорықтарының нәтижесінде ислам мен Батыс мәдениеттері бетпе-бет кездесуге тура келді.

Тарих беттерін парақтар болсақ, Фараби, Ибн Сина, Ғазали сияқты Ислам философтарының және Аристотельдің шығармаларын Еуропада латын тіліне аудару арқылы Батыс әлемі өзге ғылымдармен де шұғылданду керектігін байқады. Тіпті университеттерінде де XII ғасырдың соңғы жылдарынан бастап медицина сабақтарының тақырыптарын Ибн Синаның «Канон» және Ибн Рушдтің медицина жайындағы еңбектерінен алды. Римдіктер және олардың ізбасарлары болып табылатын византиялықтар, Шығыс және Батыс әлемін Ақтеңіз жағалауында пайда болған «Ақтеңіз мәдениеті» мен Шығыс мәдениетінің Батысқа өтуіне себепкер болды. Ислам дінінің келуінен бастап Батыс әлемі Шығыс әлемін Ислам мәдениеті арқылы тануға және жаюға мәжбүр болды. Ескі Шығыс мәдениетінің және антикалық (ежелгі) дәуір ғылымдарының Батысқа келуіне мұсылмандар себепші болған. Ежелгі замандарда шыққан ғылымдарды сол елдерге барып үйренген мұсылмандар, бұл ғылымдарға өз үлестерін де айрықша қосып, Батысқа жеткізген. Жетпіс жылдық бодандықта Шығыстың әсіресе, Ислам өркениетінен нәр алмай тек Европалық ілімге бет бұруымыз біздерді «евроцентристік»

деген ауруға ұшыратып та үлгерді. Соның салдары Исламның Еуропаға әсерін түсініп, тануымызға да кері септігін тигізді.

XX ғасырдың соңғы он жылын саралап қарасақ, исламның қауіпсіздігі мен рөлі туралы аз сөз болмаған екен. Басқа діндермен салыстырғанда хақ дініміз көптеген ғылыми еңбектер мен әдеби туындыларға арқау бола білген десек, оның көп бөлігі исламдағы экстремизм мен терроризмге бағытталған. Көптеген бұқаралық ақпарат көздері «мұсылмандық фундаментализм» кең етек жайып келеді деп дабыл қаққан. Америкалық саясаттанушы С. Хангингтон Еуропадағы исламды XXI ғасырдың басты қауіп-қатерінің бірі деп көрсетіп өтсе, белгілі исламтанушы А. Игнатенко Батыс елдерінің ислам десе төбе шаштарының тік тұратындығын атап айтқан, оның дәлелі ретінде қазіргі таңда көп қолданысқа еніп жүрген «еуроислам» немесе «исламофобия» терминдерін алсақ болады. Жалпы жоғарыда аталған мәселелерге сай қарайтын болсақ, исламның батыс елдеріне таралуына бірнеше дәйекті себептер түрткі бола білген. Қарастырып көрсек:

1. Орта ғасырда Ислам мәдениеті Батыс Еуропаға Испания арқылы алғаш қадам басты. Дін экономикалық және мәдениетаралық өркендеудің арқасында қысқа уақыттың ішінде Еуропаның бұл өлкесіндегі өміріне де өз әсерін тигізді. 711 жылы Испания мұсылмандар қолына өткеннен кейін 755 жылға дейін ол Сирия халифалық орталығы тарапынан басқарылды. 715 жылы Абдуррахман III Куртубаның бостандығын жариялады. Куртуба Абдуррахман III дәуірінің соңына дейін (912-961) Ислами тәрбие, өнер және ғылымдармен Еуропаны қамтамасыз етіп отырды. Ол дәуірде, тіпті, еуропалық профессорлардың өзі Куртубада тәжірибе жинақтап, мұсылмандарға емтихан тапсыратын еді.

2. Ислам мәдениетінің Батысқа әсер етуінің екінші жолы Сицилия арқылы өрбіді. Мұсылмандар білім үйренгісі келген христиандарға медреселерде сабақ алып, білімдерін шыңдауына жәрдем ететін еді. Сөйтіп, Ислам елдеріне ғылым үйрену мақсатымен келген христиандар да Ислам мәдениетінің дәстүрлері мен ғылымдарын жалғастырушылар қатарына қосылды. Сол кезеңдерде ресми тіл ретінде араб тілі қолданылды. Тіпті дипломдарының бір бөлімі арабша толтырылды. Қысқаша айтар болсақ, X ғ. Сицилия мен Нормандияның басқару жүйесінде Ислами дәстүр ойып тұрып орын алған-ды.

3. Ислам мәдениетінің Еуропаға келуінің үшінші және ең маңызды жолы тарихта «крестовый поход» деп аталатын крестшілер жорықтары

арқылы өрбіген. Бұл жорықтар шіркеулер тарапынан Исламның сол кездегі билігін, күшін жойып, әлсіретіп, христиандықты жоғары ұстау мақсатында ұйымдастырылған. Олардың жорықтары мұсылман түріктердің және арабтардың қарсылығымен тоқтады. Бірнеше рет қайталанған крестшілер жорықтары еуропалықтардың Ислам өлкелерімен қарым-қатынас жасауларына себеп болды. Бұл жорықтардан отандарына аман-есен оралғандар, мұсылман түріктердің иманын, басшыларына деген құрмет-терін, тазалықтарын, жомарттық пен әділдіктерін ауыз толтыра мақтап жеткізе алмайтын еді. Крестшілер жорықтары кезінде Еуропа елдері жинақы ұйымдастырылып, жүйелі түрде жұмыс жасайтын мемлекеттер емес еді. Осы жорық барысында Батыс әлемі мұсылмандардан мемлекетті қалай басқарып, жүйелі, жоспарлы түрде жұмыс жүргізуді үйренді. Құдыста (қазіргі Палестина елі) жарты ғасырдай тұрған еуропалықтар көп өтпей-ақ мұсылмандарға еліктей бастады. Олардың шығармаларын латын тіліне аударды. Олардың көбі Ислам мемлекеттерінің мәдениеті мен тұрмысын баяндайтын шығармалар еді. «Константинополь» және «Адлер» деген еңбектер Ислам билігі туралы әңгімелейді. Ибн Синаның «Китабун-Нәфс» және «Шифа» атты шығармалары Иеханның аударуымен Еуропаға жетті.

4. Діннің өркен жаюының келесі бір жолы – Италияның портты қалалары арқылы, Ақтеңіз сауда орталығы мен Солтүстік Еуропаға Венеция, Генуя сияқты теңіз бойындағы қалалар арқылы келіп жатты.

5. Ғылым саласында түрік әлемінің Батысқа әсер етуі XII ғ. басталғандығын айтуға болады. Мысалы, Ғазали, Ибн Сина және Фарабиден басқа дәрігер Разидің әртүрлі ауруларға қарсы қолданған дәрілері медицина тарихында белгілі. Осман Ислам мемлекетінің Еуропадағы үстемдігі ұзақ уақытқа дейін жалғасты. Бұл үстемдіктің айқын дәлелі – балқандықтардың тіліне енген түрікше сөздер және түрік тіліндегі славяндық терминдер болып табылады.

Ислам дінінің Батыс Еуропа елдеріндегі таралу тарихы сан-салалы және алуан түрлі. Ислам мәдениеті өзінің таралған уақытынан бері қарай көптеген игі іс-шараларымен айқындалуда. Мысалы, көптеген әдебиеттерге қарайтын болсақ та мұны аңғаруымызға болар еді. Мұсылман араб ғалымдарының ғылымдағы орны мен жетістіктері жөнінде кезінде Еуропа ғалымдары да көп айтқан. Роберт Брифаулт, «The Making of Humanity» атты кітабында мынаны келтіреді:

«Еуропаның жетістікке жеткен әрбір саласында, міндетті түрде Ислам мәдениеті маңызды роль атқарған. Әрі, тигізген пайдасы мен әсері шаш етерлік». Сондай қысқа ғана уақыт ішінде осыншалықты ғылым-білімге қол жеткізген әрі қол жеткізумен ғана шектелмей, өзгені де ғылыммен сусындатқан мұсылман арабтар, дін келмес бұрын, іштерінде санаулы-ақ адамның оқу-жазу білетіндігін ескерсек мәселенің мән-жайы түсінікті болар. Сонымен қатар, мәдениет пен өркениет қатынастарының дамып, өзара бірігуі Исламнан кейін ғана мүмкін болды. Ислам өркениеті арқылы Шығыс пен Батыстың барша өркениеттері үлкен-үлкен жетістіктерге қол жеткізді. Мәселен: әлемді таң қалдырған ислам өркениеті өзінен бұрынғы Мысыр, Грек, Үнді өркениеттерінің Исламның өзегімен ұштасатын тұстарын алып дамытқаны белгілі. Осы орайда айта кететін бір мәселе ерте дәуірдегі мұсылман зерттеушілері Грек, Ибрани, Парсы, Үнді және Түркі тілдеріндегі көптеген мұраларды хатқа түсіру, аудару арқылы әлемдік өркениеттің сақталып қалуына үлкен үлес қосқаны айдан-анық. Міне осылайша әлемдік өркениетке ауыз толтырып айтарлықтай үлес қосқан Ислам өркениетінің әлемдегі қазіргі орнына көз салып қарайтындай болсақ, өкінішке орай осы қоғамда өзіне тиесілі орнын ала алмай отырғаны белгілі. Әрине ғылым тек Ислам әлемінен ғана тарады деген жаңсақ пікірден аулақпыз. Өйткені білім-ғылым біреудің меншігінде тұрған зат емес. Оны кез-келген қоғамда таба аламыз, сараптай аламыз. Сондықтан да, ғылым кейде батыста кейде шығысқа ауысып отырған. Тек Ислам әлемі ғана демей, шығыс пен батыс деп бекер атап отырғанымыз жоқ. Неге десеңіз шығысқа Ислам әлемімен бірге Қытай, Үндістан секілді ғылымға өзіндік үлкен үлестерін қосқан алып елдер мен мәдениеттер де кіреді. Оны да ұмытпағанымыз жөн деп ойлаймын.

Егер статистикаға сүйеніп қарайтын болсақ, дүние жүзінде ислам дінін ұстанушылардың саны 1,5 млрд. жуық делінсе, кейбір деректерде 2 млрд. деп те қарастырылады. Анықтап қарар болсақ, дініміз әлемнің 120-дан аса елінде таралып, жасап келеді. Әлемнің 28 елінде, атап айтар болсақ, Сауд Арабиясы, Мысыр, Иран, Пәкістан, Мавритания және тағы басқа елдерде Ислам діні ресми дін болып жарияланған.

Еуропадағы Францияны алып қарар болсақ, Францияны Еуропадағы «мұсылман» елдердің бірі деп шартты түрде атауымызға болады, себебі мұндағы жалпы саны 59 миллион халықтың 4-5 миллионға жуығы мұсылмандар болып табылады. Олар саны жағынан протестанттар мен

иудеилерді «артта қалдырып», екінші (католиктен кейін) діни топтарды құрайды. Францияның мұсылман халқының екіден үш бөлігін әлемнің 123 елінен келген шетелдіктер құрайды. Негізінде олар Магриб елінен (Алжир, Тунис, Марокко) және Қара Африкадан, Түркия, Таяу шығыс және басқа да мұсылман елдерінен келгендер.

Француз-мұсылмандар жайында айтар болсақ (француз азаматтығын алған мұсылмандар), жоғарыда айтылып кеткен елдерден енген иммигранттардың ұрпақтары. Бұл категориядағы жеке топты Ислам дінін қабылдаған «жергілікті» мұсылмандар. Францияда бес үлкен (соборлық) мешіт (Парижде, Париж аумақтарында, Лионда және Марсель) және 1500-ден астам қарапайым мешіттер мен ғибадат ететін орындар бар. Әлеуметтанушылардың деректері бойынша, Францияда тұратын мұсылмандардың 81 пайызы жүйелі түрде мешітке барып, ғибадат етіп тұрса, олардың 80 пайызы Рамазан айында ораза тұтып және басқа да Исламның діни міндеттерін орындап отырады. Елде екі мыңнан астам діни ассоциациялар, діни және мәдени орталықтар, халал етін сататын дүкендер, Құраннан басқа да түрлі бағыттардағы діни-әдеби кітап дүкендері бар.

Иммигранттардың көп бөлігін Солтүстік Африкадан шыққандар құрады. Алғашқы мұсылман-иммигранттар Франция жерінде XX ғасырдың басында пайда бола бастады. Әдеттегі әлеуметтік-мәдени ортадан шыққан мұсылман эмигранттар исламдық діни салттарды орындай бермеді. Сондықтан ең алғашқы ғибадат орындарын өз өнеркәсіптерінде «өнегелі ортаны» қалыптастыра отырып сақтау үшін жалдамалы жұмысшылардың иелері салдырған.

Сонымен қатар, өзге елде ұзақ уақыт болу мұсылман жұмысшыларының арасында діни сезімдерінің артуына ықпал етуі мүмкін деген оймен француз үкіметі бірнеше шараларды қолға алды: елге түрлі сопылық ағымдардың имандары мен талаптары (діни ұстаздар) шақырылды; теміржол деполары мен ауруханаларда ғибадат ету орындары пайда болды; алғаш рет үлкен мұсылман мазараттары салына бастады. Осы кезеңдегі ең ірі ашылулары Парижде I дүниежүзілік соғыс жылдарында өмірін берген мұсылман солдаттарға алғыс ретінде француз үкіметінің қаржысына 1926 жылы үлкен мешіттің салынуы болды.

1920 жылдан бастап Франциядағы соғыс жылдарында айтарлықтай қысқарған мұсылмандар саны қайтадан өсе бастады. 1924 жылы олардың саны 120 мыңға жетті, оның ішіндегі 100 мыңын алжирліктер құрады. 1925-1930 жылдары мұсылмандардың саны тұрақтана бастаған.

Исламдық ассоциацияларға келетін болсақ, олардың саны 50-60 жылдары Францияда өте көп болды. 50 жылдары ғылыми зерттеу орталығында жұмыс істеген атақты пәкістандық ғалым, профессор Мұхаммед Халидулла – Парижде Исламдық мәдени орталық құрады. Өз қызметінде ол Ислам жайында кітаптар жариялаумен, конференциялар, мұсылмандық-христиандық сұхбат желісінде жарыстар ұйымдастырумен айналысты. 1963 жылы Мұхаммед Халидулланың араласуымен Францияда Исламдық студенттердің ассоциациясы құрылады. Осыдан келе көптеген мұсылман отбасылары бірігіп, бұқаралық мәнге ие бола бастағанда мұсылман халықтарының арасында «исламға қажеттілік» туды десе де болады. «Исламға қажеттілік» исламдық діни тәжірибеге сұраныстың артуынан көрініс тапты. Ал 70 жылдары ғибадат ету орындарында, жатақханаларда, өндіріс орындарында, содан кейін қала шетіндегі жұмысшылар аймақтарында пайда бола бастайды. Исламдық ассоциациялар мен мешіттердің санының Францияда көп өсуіне әсер еткен Сауд-Арабиясының мұнайлық қаржысы еді. Сонымен қатар қаржы жағынан мұсылман елдері (Ливия), сондай-ақ Таяу Шығыстың мұсылман бизнесмендері көмек беріп отырды. Ал бұл қаржыға олар қалалардағы мешіттерге жиһаз алуға жұмсап отырды [2].

1982 жылы Парижде оқып жүрген иран, ирак және ливандық студент-шииттер арасында екі бәсекелес ағым пайда болды: біріншісі ирандық революция жалпы исламдық мәнге қарсы шықса, екіншісі оны шииттік жағынан жақтырмады. Францияда шииттер аз болғандықтан, ол жерде бірінші ағым басымырақ болды. 80 жылдардың басында мешітке айналған орталық бейсенбі күндері ұжымдық ғибадат етушілік ұйымдастырып отырды. Әрине мұндай шиеленістер француздар арасында ислам мен мұсылманның шынайы бейнесін ашып көрсетуге кедергі болды: француз азаматтарын кепілдікке алған Ливандағы соғыс, осының барлығы француз қоғамында исламды «қауіпті» етіп көрсете білді. Мұсылмандық мәселелер енді француздық мәселелерге айналды.

Соңғы уақыт шеңберінде бұл елдегі мәселе ұшығып кетті десек қателеспейміз. 2003-2004 жылдары қабылданған заңдарға сәйкес мектептерде, жоғарғы оқу орындарына хижаб киіп келген оқушыларды немесе студенттерді оқу ғимаратына кіргізбей отырған. Бірақ дініне берік мұсылман халықтары сонда да бас тартпады.

Ал бүгінгі таңда бұл елде хижаб кию мен сақал қойғандардың мәселесі өте өзекті болып

бара жатыр. Франция халқы көшеде кездескен әйел адамдардың көп бөлігі осы мұсылман киімдерін киіп жүретіндіктерін көп байқағандықтан тиым сала бастады, бұл мәселе қашанға дейін жалғасары белгісіз, бірақ ауқымы өте кең десек қателеспейміз.

Осындай мысалдар айта келе, бүгінгі таңда Батыс Еуропа елдерінің қай-қайсысын алып қарасаңызда ислам дінінің кішкентай да болса жарықшағын көруімізге болады. Өкінішке қарай, біздер өмір сүріп отырған жаһандану заманында, негізінен, ақпарат құралдарының кесірінен қоғамдық санада ислам өркениетін тым артта қалған, керітартпа, білім мен ғылымнан жұрдай, надан, ғылым мен техникадан, прогрестен мүлде аулақ, діни фанатизм, экстремизм және фундаментализм ошағына айналған құбыжық өркениет етіп көрсету белең алып отыр. Бұл үрдіс, жоғарыда айтылғандай, әсіресе, 2001 жылғы 11-қыркүйекте орын алған Нью-Йорктегі Бүкіләлемдік сауда ұйымының қос ғимаратының жарылуын «әл-Каидамен» тамырлас мұсылман экстремистері жасаған қылмыс» деген ақпараттан кейін мүлде өршіп кетті. Соның салдарынан Батыс әлемінің мұсылмандарға деген көзқара-

сы күрт өзгерді. Мұсылмандарды шеттету мен кемсіту, олардың мектептері мен мешіттерін өртеп кету, қиратып тастау, мұсылмандарды атып кету, иә болмаса мұсылмандардың діни бостандығына шек қою, мұсылман бейіттерін бүлдіріп кету жиілей бастады. Мұндай қылмыстар Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымына мүше елдерге де тән. Мәселен, мұсылман дінінің әлемнің ең ірі діндерінің бірі екенін мойындамай, оны аса қатерлі идеология деп, шындықпен мүлде жанаспайтын теріс пікір қалыптастырып, Мұхаммед Пайғамбарды кемсітетін карикатуралар шығарып, оларды Батыстың ақпарат құралдары арқылы тарату белең алды. Кейбір мұсылман мемлекеттеріне «әл-Каидамен» байланысы бар деген желеумен экономикалық қысым көрсету, соғыс ашып басып алу немесе оларға қисынсыз тиісу жиілеп кетті. Дегенмен, ислам бейбітшілікті, сабырлылықты, инабаттылық пен қанағаттылықты жақтайтын дін болғандықтан біз оның тамыры терең, болашағы зор боларына кәміл сенеміз. Жазылған жаңғырықтар қанша көп болғанымен, исламның батыс елдерінде таралуының әлі де ашылмаған тұстары көп.

Әдебиеттер

- 1 Токарев С.А. Религия в истории народов мира. – М.: Политиздат, 1986.
- 2 Кудрявцев А.В. Вторая религия Франции. Мусульманский вопрос на галльской земле // Независимая газета. – №2. – М., 2002. – С. 3-4.

References

- 1 Tokarev S.A. Religija v istorii narodov mira. – М.: Politizdat, 1986.
- 2 Kudrjavcev A.V. Vtoraja religija Francii. Musul'manskij vopros na gall'skoj zemle // Nezavisimaja gazeta. – №2. – М., 2002. – С. 3-4.